

Sava Mrkalj, zagrebački *eminens*¹

Franjo Fancev bio je prvi koji je 1929/1930. godine objavio pojedinosti o zagrebačkom školovanju Save Mrkalja od 1803/1804. do 1805/1806. godine kao odličnog đaka arhigimnazije i studenta Kraljevske akademije. Na tome se uglavnom i ostalo te su svi kasniji pisci s opravdanim povjerenjem preuzimali njegove obavijesti i spoznaje. Ovaj rad je pokušaj da se, korištenjem poznatih i nepoznatih izvornika te drugačijom kontekstualizacijom, unese više svjetla u zagrebačko razdoblje Mrkaljeva života i to sa sljedećih gledišta: 1) Kada je Mrkalj došao u Zagreb, što je kao đak i student učio u Zagrebu?; 2) Što je Zagreb tada bio u političkom i kulturnom pogledu u banskoj i vojnokrajiškoj Hrvatskoj te što su mogli biti intelektualni poticaji i izazovi za mladog Mrkalja?; 3) Tko su tih godina bili najutjecajni zagrebački pravoslavni žitelji (ponajviše Srbi, Cincari i Grci) te što je Mrkalj među njima mogao naučiti i koliko su mu te spoznaje, pored ostalih stečenih u Zagrebu, mogle pomoći u orijentaciji u vezi s njegovom vlastitom budućnošću.

Geografske koordinate kulture srpskog prosvjetiteljstva i predromantizma vjerojatno najpouzdanije određuju kretanja njegovih aktera. Njihova stjecišta identificiraju mjesta produkcije, reprodukcije, općenito recepcije i diseminacije kulturnih vrijednosti.² Ona su najgušća izvan predjela s bilo kakvim većim skupinama srpskog stanovništva. Venecija, Trst, Beč, Požun, Budim i Pešta, Temišvar,

¹ „Zagrebački *eminens*“ naslov je 6. poglavlja u: NIKOLIŠ 1980: 32–35. Cijeneći ovaj Nikolišev rad o njegovu suseljaninu Savi Mrkalju i sjećajući ga se s dubokim poštovanjem, posvećujem mu ovaj članak.

² Drugo je i vrlo složeno pitanje zašto su srpski prosvjetitelji i predromantičari bili toliko „na putu“. Đorđe Rajković, pisac prve studije o Savi Mrkalju (1877.), pisao je o „gladi“ kao njihovu gonitelju: „Глад је стари душман даровитости и таленту. Највеће умове убила је материјална невоља. Орфелин и Соларић пропалоше са апсолутне празнине желуца, а и Мркаљ је ... ископао горку чашу до дна“ (Rajković 1950: 118). Riječ je o suviše suženoj optici. Neovisno o srpskima, jedva da je bilo drugih, „sutih“ prosvjetitelja i predromantičara a da se nisu kretali. S izuzetkom pojedinaca poput Immanuela Kanta. Doduše, neki su bili u bijegu od sve moćnijih policija, većinom su se kretali zbog jedne druge „gladi“, gladi za znanjem – za Drugim, Drugačijim itd. U slučaju Orfelina, Obradovića, Solarića i Mrkalja jedna i druga „glad“ su se očito tragično preplitale. Međutim, to nije tema ovog članka. O socijalno-historijskim vidovima konstituiranja moderne srpske kulture u hrvatskim zemljama na prijelazu 18. u 19. stoljeće, s istim pitanjem u vezi, vidjeti: ПОКСАНДИЋ 1984: 520 – 534. Članak je bez izmjena objavljen u: ROKSANDIĆ 1991: 93–121.

ali i Odesa, Carigrad, Solun i Krf – dakle, redovito multikulturni urbani centri – opisuju vanjski krug unutar kojega se u posavsko-podunavsko-pomoravskim porječjima, u posljednjim desetljećima 18. i prvima 19. stoljeća, kristaliziraju moderni srpski ekonomski, kulturni i politički nukleusi.³ Dakle, srpsko prosvjetiteljstvo i predromantizam su srednjoeuropski i mediteranski fenomeni. Suvremenici, neovisno o narodnosti, doživljavaju ih kao europske vrijednosti koje dijele ljudi različitih tradicija te na koje imaju univerzalno pravo pripadnici svih naroda, odnosno ljudskih zajednica u svome „traganju za srećom“.

Među tako shvaćenim brojnim kulturnim uzajamnostima (*Wechselseitigkeiten*), srpsko-hrvatske/hrvatsko-srpske uzajamnosti ovoga doba odavno su uočene, manje ili više istražene i vrlo različito vrednovane u valovima potonjih srpskih i hrvatskih „plima“ i „oseka“, inkluzija i ekskluzija itd., što danas iznova postaje istraživački izazov. Imajući na umu razmjere srpske etničke disperzije u hrvatskim zemljama u doba o kojemu je riječ, te etničku izmiješanost Hrvata i Srba, tema, općenito, ima i dalje u izobilju.⁴ Sava Mrkalj, o kome se toliko govori i o kome se još uvijek toliko malo zna, jedna je od najizazovnijih.

Zagreb, od 1094. godine sjedište istoimene biskupije, a od 1242. godine, kako će se kasnije govoriti, „slobodni kraljevski grad“, sve do 1850. godine čine dva urbana nukleusa s različitim pravnim statusima, različito socioekonomski i sociokulturno strukturiranim, teritorijalno razgraničenima itd. – Kaptol i Gradec. Razlike ih čine međusobnim takmacima, ali i upućuju jednoga na drugog. Od druge polovine 18. do prve polovine 19. stoljeća Zagreb se razvija u moderno hrvatsko središte i to, pojednostavljeno rečeno, u prvome spomenutom razdoblju (habsburškim) reformama odozgo, a u drugome razdoblju (nacionalno-integracijskim) reformama odozdo. Jedne i druge promjene stvaraju pretpostavke za transformaciju Zagreba u jedinstven grad 1850. godine.⁵

U doba kada Sava Mrkalj stiže u Grad da bi se u njemu školovao, Kaptol i Gradec su faktično urbano integrirani razvojem njihovih podgrađa. U tom je procesu vidan udio, pored ostalih, pravoslavnih žitelja različitih nacionalnosti (ponajviše trgovaca, Srba i Cincara), koji se u Zagrebu počinjju ustaljivati nakon proglašenja

³ Ovaj je proces na historiografski suvremen način sažet u: ĆIRKOVIĆ 2004. Knjiga je objavljena i u hrvatskom izdanju: ĆIRKOVIĆ 2009.

⁴ Mišljenja sam da su danas od samih istraživačkih poticaja važniji problemi pristupa, paradigmi i koncepata, teorija i metoda jer su srpsko-hrvatske/hrvatsko-srpske „uzajamnosti“ neupitno vrlo kompleksne. Danas je i u jednih i u drugih neupitan manjak komparativističkih i interkulturnih istraživačkih iskustava. Vidjeti, pored ostalog: KOVAČ 2001., ROKSANDIĆ I CVIJOVIĆ JAVORINA 2010.

⁵ Među brojnim prikazima povijesti Zagreba za potrebe ovog članka vrijedi izdvojiti: KAMPUŠ I KARAMAN 1994. Za podrobnije obavijesti vidjeti: *Zagrebački leksikon*, sv. 1/A-Lj; sv. 2/M-Ž 2006.

jozefinskog Toleranzpatenta (1781.): „Zanimljivo je ... da se svi ostali pravoslavni trgovci koji dolaze na zagrebačko područje okupljaju devedesetih godina 18. stoljeća na položaju između Harmice i Kamenitih vrata, tj. u današnjoj Radićevoj ulici. Tu su već do 1800. godine kupili kuće ili gradilišta Belić, Čaić, Demeter, Milošević, Mirović, Popović, Stova i Vojnović, te razvili svoje poslovanje. Tako se čitav potez od Markova trga, preko Kamenite ulice i Radićeve ulice do trga Harmice povezuje potkraj 18. stoljeća u glavnu arteriju opskrbljivanja zagrebačkog pučanstva manufakturnom robom iz mjesne ili vanjske proizvodnje.“⁶

Godine 1785. uspijevaju legalizirati svoju parohiju u jurisdikciji Pakračke eparhije Karlovačke mitropolije, 1794. kupiti desakraliziranu rimokatoličku crkvu Sv. Margarete u iličkome gradečkom podgrađu (budućem gradskom središtu!) i posvetiti je kao crkvu Preobraženja Gospodnjega, itd. Istovremeno postaju sve važnijima u Zagrebu i socioekonomski i sociokulturno.⁷

U široj gradskoj okolici se od 16. do 18. stoljeća, prije svega u vojnokrajškom podaništvu, susreće mnoštvo Srba u Varaždinskom i Karlovačkom generalatu te od 18. stoljeća u Banskoj krajini, kojoj je središte od osnutka u Zagrebu i kojom zapovijeda hrvatski ban. Od jozefinskih vremena u Zagrebu se ustaljuje Generalna komanda „objedinjenih“ hrvatskih krajina od Drave do Jadranskog mora. Time se u načelu svi krajišnici, dakle, uključujući i Srbe, u vezi sa svojim dužnostima i pravima, sve učestalije upućuju na Zagreb i u Zagreb.

Međutim, zagrebačko srednje i visoko školstvo, dakle, izobrazba u Gimnaziji i Akademiji, pravoslavcima postaju dostupni tek nakon ukidanja isusovačkog reda 1773. godine, napose nakon reformi obje ustanove u skladu s načelima i odredbama *Ratio educationis* (1777.), te s proglašenjem već spomenutog Toleranzpatenta (1781.). Nikola Škrlec Lomnički, vodeći hrvatski jozefinist tog doba, svoj je govor profesorskom vijeću zagrebačke Akademije 11. listopada 1776. godine započeo riječima: „Kad je iz znanosti izagnano barbarstvo skolastičkog cjepidlačenja i kad je zasjalo ugodnije svjetlo, kod svih je najodličnijih ne samo filozofa, nego i političara prevladalo mišljenje da je briga za obrazovanje mladeži poseban zadatak kraljevske akademije.“⁸ Međutim, istom je prilikom i razgraničio domete mogućih studijskih očekivanja: „Uklonite sve formalnosti i predajte svojim đacima valjane temelje znanosti, i to će biti dovoljno za one koji se određuju za napore javne službe, bilo crkvene bilo svjetovne. Oni, pak, koje je sklona im priroda obdarila takvom umnom sposobnošću da žele prodirati u samu nutrinu nauka, lako će, kad

⁶ KAMPUŠ I KARAMAN 1994: 121, ROKSANDIĆ 2004: 121–151 (s latinskim i njemačkim izvornicima i prijevodima).

⁷ ВИТКОВИЋ 1985; ROKSANDIĆ 1994: 277–292.

⁸ „Govor Nikole Šrkca Lomničkog profesorskom vijeću Akademije od 11. listopada 1776.“, u: NIKOLA ŠKRLEC LOMNIČKI 1999: 67.

im vi na spomenut način otvorite vrata, nastaviti dalji put.“⁹ Kraljevskoj akademiji u Zagrebu time su jedna vrata bila otvorena, ali druga i zatvorena. Sveučilišni studij je za cijelo jedno stoljeće, do 1874. godine, ostao povlastica Budima i Pešte. Nije li i time bio predodređen životni put Save Mrkalja nakon što je odlučio doći školovati se u Zagrebu?

Franjo Fancev je 1930. godine bio prvi koji je postavio problem zagrebačkih udjela u formiranju moderne srpske inteligencije, fokusirajući se na Pavla Solarića i Savu Mrkalja, ali spominjući i više drugih srpskih đaka „arhigimnazije“ i studenata Kraljevske akademije, koji su nezaobilazni u srpskoj kulturnoj povijesti ovog doba.¹⁰ Međutim, Mrkalj je i u Fancevljevju članku „marginalac“. Naime, arhivske obavijesti s njime u vezi on je iznio u zadnjoj, doduše podužoj bilješci u članku koji je u cijelosti posvetio Solariću.¹¹ Neovisno o tome, mnogo je profesionalnije iskoristio ono što je očito u žurbi pronašao, nego što su to kasnije učinili povjesničari koji su pisali specijalne monografije o povijesti zagrebačke Klasične gimnazije i Kraljevske akademije, odnosno, visokoškolske nastave u Zagrebu.¹²

Prema Fancevu (1930: 7-8), „iz štampanoga *Ordo scholarum humanitatis et grammaticarum Archigymansii Zagrabienensis...* za godinu 1804. jasno izlazi, da je tu u razred ‘Auditorum humanitatis anni I’ (Mrkalj – op. D. R.) stupio tek na početku drugog semestra školske godine 1803/1804. (taj podatak sadrži rubrika ‘Semestri II accesserunt’).“ Prema istom autoru, „rukom pisani *Catalogus auditorum primae humanitatis semestri 2-di 1804* daje mu odličnu ocjenu (‘eminens’) i za prvi semestar u rubrici ‘Classis in Litteris Semestris I’, a bez navoda gdje ju je dobio, tj. da li na kojoj

⁹ NIKOLA ŠKRLEC LOMNIČKI 1999: 73.

¹⁰ FANCEV 1930: 1–8. Zagreb je crkveno i intelektualno središte crkvene unije u hrvatskim zemljama u 17. i 18. stoljeću te je situaciju koncem 18. i početkom 19. stoljeća potrebno kontekstualizirati i u dugom vremenskom trajanju i u ciklusu promjena u školskoj politici od proglašenja *Ratio educationis* (1777.) do njegove reforme 1806. godine. U ovom članku zanima nas potonje razdoblje. Dobar uvid u problematiku zagrebačkoga srednjeg i visokog školstva u to doba (tj. 1776. – 1848.) omogućuje Jaroslav Šidak (Šidak 1969: 50–74). Izvorni temeljni dokumenti u vezi s poviješću Kraljevske akademije u razdoblju 1806. – 1842. godine nalaze se u Hrvatskom državnom arhivu u Zagrebu (F. 500: Kraljevska akademija, knj. 46: [Natpis na koricama] „Collectio / Benignorum Ordinum Normalium / ante annum 1842. editorum / ac / in Protocollis Consensualibus Regiae / Academiae Zagrabienso consignatorum.“ [1806. – 1842.] [Natpis na unutrašnjoj naslovnici] „Elenchus Chronologicus Benignorum Ordinum Normalium ab anno 1806 editorum“). Mrkalj napušta Zagreb u vrijeme kada se nose izmjene u nastavu, počevši od trajanja izobrazbe nadalje.

¹¹ FANCEV 1930: 7–8, bilj. 12. Koliko sam mogao provjeriti, nitko nije provjeravao Fancevljeve arhivske navode sve do Николишиа (1980, up. bilj. 1). Za potpun uvid u istraživanja up. OKUKA 1976. i 2010.

¹² Primjerice, Ljela DOBRONIĆ (2004), inače vrsna poznavateljica povijesti Zagreba ranoga novog vijeka i modernog doba, uopće nije registrirala Mrkalja kao zagrebačkog đaka i studenta. Nije riječ o njezinu svjesnom previdu, već o selektivnom korištenju raspoloživih vrela, koja očito nisu bila dovoljna da bi se rekonstruiralo Mrkaljevo neredovito školovanje s odličnim ocjenama, što mu je omogućavalo „preskoke“ iz semestra u semestar.

drugoј gimnaziji ili i na prijamnom ispitu koji bi bio položio da uopće uzmogne biti primljen u školu.“ Fancev (1930: 8) dodaje da je „štampanom *Ordo* on ... (Mrkalj – op. D. R.) između 14 odličnih od svega 45 učenika toga razreda bio drugi po redu.“ Postavši student filozofije, Mrkalj se i dalje odlikovao svojim uspjesima 1804/1805. i 1805/1806. akademske godine, uvijek kao prvi ili kao jedan od nekoliko najboljih.

Time se nužno postavlja pitanje o vremenu Mrkaljeva dolaska u Zagreb. Milan Radeka, pisac odličnog, arhivski dokumentiranog, a još uvijek slabo korištenog rada „Nekoliko priloga o Savi Mrkalju“, istražio je njegovo gospičko učiteljstvo od 1799. do 1801. godine i zaključio ga na sljedeći način: „Prema izloženom Mrkalj je u Gospiću održao dva školska tečaja 1799-1801. godine.²⁴ Tad odlazi na studije u Zagreb. Mora da je ipak konačno došao do nešto novca, do svoje mučno zaradene plate.“¹³ Žarko Ružić je u svome izdanju Mrkaljevih radova iz 1994. godine, u prilogu „Hronologija sa bio-bibliografskim podacima“, za 1802. i 1803. godinu jednostavno upisao da „nedostaju podaci“.¹⁴ Imajući, s jedne strane, na umu što je sve Sava Mrkalj uopće mogao do tada naučiti, imajući na umu gdje se sve i kako dotad školovao, pod kojim je uvjetima učiteljevao u Gospiću te, s druge strane, što se sve i kako učilo u zagrebačkoj „arhigimnaziji“ i Kraljevskoj akademiji, počevši od latinskoga kao nastavnog jezika, ali i hrvatskokajkavskog kao jezika svakodnevnice komunikacije, Radekino „(t)ad (tj. 1801. – op. D. R.) odlazi na studije u Zagreb“ više je nego umjesno.

„Razredne knjige“ se u to doba ručno iscrivaju i ispisuju, a obično su naslovljene *Catalogus, Informatio* itd. Sudeći prema uočljivim rukopisnim razlikama, izrađivane su na početku semestra, s tim što su na kraju bili upisivani datumi ispita, ocjene i druge bilješke. Rubrike su bile ustaljene, s tim što su se javljale neznatne razlike u formulacijama, koje nisu mijenjale smisao:

Nomen, Cognomen, Aetas, Religio

Gens, seu Natio, locus natalis, Comitatus

Pater, vel Tutor; aut Curator, ejusque conditio, vel habitatio

Media vivendi habet ili Vitae media

Sine ratione sufficiente abfuit, a praelectionibus

Classis in Litteris

Classis in Moribus

Adspirat ad vitae statum

Classis examinis semestralis

¹³ RADEKA 1985: 65–78; U istom broju *Zbornika* objavljen je i moj prilog „Milan Radeka u srpskoj historiografiji“ (ROKSANDIĆ 1985: 79–80). Zahvaljujući povjerenju vladike gornjokarlovačkog Simeona Zlokovića, navedeni rukopis Milana Radeke (1897.-1982.) dobio sam na uvid radi pripreme za tisak u Matičinu *Zborniku*. Stjecajem okolnosti, rad nije bio objavljen u cijelosti. Izostali su dragocjeni arhivski izvori u vezi sa Savom Mrkaljem koje je Radeka pronašao i pripremio za objavljivanje te na koje referira u članku. Radekina referenca odnosi se na rad Dimitrija Nikolajevića (NIKOLAJEVIĆ 1912.).

¹⁴ RUŽIĆ 1994: 232.

Kada je o Mrkaljevu školovanju 1803/1804. godine riječ (*Catalogus Auditorum Primae Humanitatis Semestris 2^{di} 1804. / Dies Examinis: 22 Aug[usti], 28 Aug[usti] [1804.]*), bio je upisan pod rednim brojem 32, kao *Mercaill, Sabbas, Annor[um] 21[22], Rel[i]g[io] G[raeci] Rit[us] non Unitus*, tj. Markalj; Sava, 21, odnosno 22 godine star, s tim što je ono 21 bilo prepravljeno u 22, „grčkoga nesjedinjenog obreda“, odnosno, pravoslavni.¹⁵ Gojko Nikoliš je bio otvorio raspravu u vezi s njegovom dobi. Mogući je odgovor da su Mrkaljevi podaci bili unijeti koncem 1803. godine, a ispravljani 1804. godine, kada je netko zaključio da je starija dob primjereniji unos od mlađe. (Naime, egzaktni datum rođenja tada još uvijek nije bio uobičajen u službenim spisima ove naravi.) Upis *Croata a pago Ztenichak in I-mo Banali Reg[imine]*, tj. „Hrvat iz sela Sjeničaka u Prvoj banskoj regimenti“ iziskuje pojašnjenje kada je riječ o značenju pojma *Croata*. Ovdje nije riječ o etničkoj, nego o zemaljskoj, zavičajnoj pripadnosti.¹⁶ U tom se smislu Hrvat razlikovao od Slavonca ili Dalmatinca. Nešto je složeniji slučaj upisa podataka u vezi sa Savinim ocem (*Pater Petrus Plebeus in Ztenichak in 1° Banali Reg[imene]*), tj. „otac Petar pučanin iz Sjeničaka u Prvoj banskoj regimenti“, jer *plebe[j]us*, prema Belostencu, ima pridjevsko značenje *priproszto-puchni, ladanszki*, što se u to doba prije svega odnosilo na hrvatske civilne podložnike. Primjerice, Savin kolega s prve godine studija bio je Ilija Bastašić (*Bastashich, Elias, annorum 20., Graeci Rit[us] Cath[olicus], Militaris Sichelburg[ensis] e Regimine Szluinensi*), tj. „Bastašić, Ilija, 20 godina, sjedinjenoga ili katoličkog grčkog obreda, žumberački krajišnik iz Slunjske regimente“.¹⁷ Zašto su u slučaju Savina oca Petra unijeti proturječni podaci o pučaninu iz Prve banske regimente, otvoreno je pitanje. Mogući je odgovor u vezi sa statusom Sjeničarskog vlastelinstva/krajine, preciznije, Steničnjačkog kao privatne krajine grofova Draškovića.¹⁸

¹⁵ Državni arhiv Zagreb (dalje: DAZ), 25632: Archi-Gymn. 1804 (1–41), Catalogus 15.

¹⁶ *Informatio de Philosophis Primi Anni ex Historia Pragmatica Hungariae et Partium 1° Semestro 1805 facta* donosi podatak o Savinu kolegi s prve godine studija filozofije Stjepanu Antoniću (*Antonich, Stephanus*), koji je bio upisan kao „bribirski Dalmatinac, rođen u Novome“. Inače su studenti iz današnjega Hrvatskog primorja u to vrijeme redovito bili upisivani kao Dalmatinci.

¹⁷ Isto.

¹⁸ Prijepori u vezi sa statusom srpskih vlahu na Steničnjačkom vlastelinstvu trajali su cijelo 18. stoljeće, sve dok vlastelinstvo nije bilo „ekskorporirano“ iz hrvatskog Provincijala i „inkorporirano“ manjim dijelom u Karlovačku, a većim u Bansku krajinu. Finalna faza tog procesa zbila se između 1778. i 1783. godine, dakle, u vrijeme kada je Sava Mrkalj bio rođen (vidjeti: VANIČEK 1875: II., 257–270). Zato je i bilo moguće da zagrebački profesori njegova oca istovremeno smatraju i „pučaninom“ i podanikom Prve banske regimente. Među njima su sjećanja na još jedan dio vojno otuđenog dijela Hrvatske bila tada još uvijek zasigurno vrlo svježna. Povijest Steničnjačkog/Sjeničarskog vlastelinstva/krajine još uvijek nije istražena, iako je sačuvano veliko arhivsko gradivo u Hrvatskom državnom arhivu u Zagrebu, Kriegsarchivu u Beču itd. Slavko Gavrilović je objavio jedan indikativan dokument u vezi „Kraine Sztenicske“ između grofa Josipa Draškovića i njegovih „vlaških“ podanika iz 1747. godine na hrvatskokajkavskom jeziku (vidjeti: GAVRILOVIĆ 1989: 371–374.).

Kako se Sava Mrkalj izdržavao u Zagrebu nakon što je potrošio pretpostavljenu gosićku ušteđevinu, zasad je nemoguće odgovoriti. Sigurno je da za razliku od svojih razmjerno brojnih kolega nije dobivao nikakvu stipendiju, crkvenu, državnu ili privatnu, tj. zakladnu, neovisno o tome što je bio izvrstan đak i student.¹⁹ U rubrici *Media vivendi habet* redovito je stajalo *ex conditionalibus*, što bi se moglo različito prevesti. U Belostenca *sub conditione* znači, pored ostalog, *pod on dogovor, z onum pogodbum* itd. Moglo bi to značiti i živjeti od instrukcija slabijim đacima.

Za razliku od dosta drugih đaka/studenata, Mrkalj praktično nije izostajao s nastave. Toliko je toga morao nadoknaditi, a do znanja mu je toliko bilo stalo i, na koncu, ono je za njega bilo toliko skupo, da nije teško pretpostaviti situacije u kojima je i bolestan udovoljavao svojim obavezama i to na najbolji način. Važna je bila i dobna barijera koja ga je činila „drugačijim“, doduše, manje nego što se to obično ističe u literaturi o Savi Mrkalju. Godine 1803/1804. Mrkaljeve su razredne kolege bile u sljedećim starosnim skupinama: 13 god.: 4; 14 god.: 14; 15 god.: 7; 16 god.: 9; 17 god.: 4; 18 god.: 4; 19 god.: 2; 20 god.: 2; 21 god.: 1; 22 god.: 1. Raspon od 13 do 22 godine je vrlo velik u jednom razredu, ali je u Mrkaljevu slučaju četvrtina đaka ipak bila starija od 18 godina, što ga dobno očito nije činilo „drugačijim“. Drugačiji je bio kao pojedinačno najstariji među njima, kao „šizmatik“, ali i kao najbolji đak ili uvijek kao jedan od najboljih. Drugačiji je bio i kao jedan od najsiromašnijih među njima, što ga u očima drugih i nije moralo prokazivati u vrijeme kada su staleške granice počele „omekšavati“²⁰

Njegove prve gimnazijske ocjene, 1803/1804. godine, bile su sljedeće:

Classis in Litteris Semestris I.: Eminens.

Classis in Litteris: Eminens.

Classis in Moribus: Eminens.

Classis Semestralis: Ex Doctrina Christiana: -.

*Classis Semestralis: Ex Studiis: Eminens.*²¹

¹⁹ Ako nisu živjeli u obitelji, daci/studenti su mogli biti u rimokatoličkom i grkokatoličkom sjemeništu, mogli su se uzdržavati od vlastitog novca, a mnogi su i radili kao sluge, davali instrukcije i sl.

²⁰ Kako je samog sebe doživljavao u svome materijalnom siromaštvu i duhovnom bogatstvu, ostaje pitanje za jednu buduću psihohistoriju.

²¹ DAZ, f.: 102. I. klasična gimnazija; br. 25632: Archi-Gymn. 1804 (1 – 41). 1804 (1 – 23)/1803/04 (446 – 468), 23 kom. Inače, serija 6. Pedagoška dokumentacija ima 1 knj., 51 kut. i 7 svež., te pokriva razdoblje 1776-1841. Upravo objavljeni *Vodič kroz fondove i zbirke Državnog arhiva u Zagrebu*, sv. 1-2, daje donekle drugačije obavijesti: 1. svezak: „I. klasična gimnazija u Zagrebu“ (HR-DAZG-102), 1776./1950.; Serije u fondu: 5. Dokumentacija o učenicima, 1776. – 1950., 229 knj., 55 kut.; 2. svezak: „I. klasična gimnazija u Zagrebu“ (HR-DAZG-103: II. klasična gimnazija u Zagrebu; HR-DAZG-235: Plemički konvikt u Zagrebu; HR-DAZG-857: Zbirka Ulčnik Ivan. Gimnazija zagrebačka, sign. 2351 (vidjeti: *Vodič* 2010.).

Komentari ovih odličnih ocjena ipak su nužni u jednom, odnosno, dva slučaja! *Classis in Moribus: Eminens* odnosi se na vjeronauk, odnosno, kršćansko čudo-rede. Na reprodukciji kataloga u Nikoliševoj knjizi vidi se velika mrlja od tinte iznad odlične ocjene.²² To vjerojatno znači da je tu bila upisana njegova pravoslavna vjeroispovijest, kako se inače tada u tu rubriku upisivalo kada je bila riječ o rimokatolicima, neovisno o tome što je isti podatak bio poznat iz prve kataloške rubrike. Kako pravoslavnog vjeronauka u Zagrebu tada nije bilo, moguće je da je Mrkalj sam želio polagati rimokatolički i to ne zato što je želio konvertirati, nego zato da bi naučio ono što nije znao, a što je smatrao potrebnim poznavati. Međutim, jedina ocjena na završnom ispitu koju nije dobio je *Ex Doctrina Christiana!* Moguća je samo pretpostavka da je svoje semestralno stečeno znanje smatrao dovoljnim za svoje potrebe. Još nešto. Uočljivo je da u tome katalogu na kraju nema đачke rang-liste, što se tada redovito upisivalo.

Sljedeće akademske godine, 1804/1805., Mrkalj je već studirao prvu godinu filozofije, što je Fancev također uočio kao sljedeće „preskakanje“ redovitog studijskog redosljeda.²³ Prvo što je uočljivo je Mrkaljeva dob: 23 godine! Time otpadaju sve dvojbe o tome je li križani unos životne dobi u prethodnoj školskoj godini bio opravdan ili neopravdan, a time se mijenja i Mrkaljeva godina rođenja. To je 1782. godina, a ne 1783.!

Još je nešto više nego uočljivo, osobito kada se pregleda cijeli katalog, u ovom slučaju *Informatio*, a to je da su prazne rubrike s osobnim podacima, dakle, s izuzetkom prezimena i imena, životne dobi i vjeroispovijesti (*Gens, seu Natio, locus natalis, Comitatus; Pater, vel Tutor, aut Curator, ejusque conditio, vel habitatio; Media vivendi habet* ili *Vitae media*). Tako će tome i kasnije biti slučaj. S roditeljskom kućom, preciznije, s kućnom zadrugom iz koje je potjecao i iz koje nije mogao biti razbaštinjen bez posebne pravne procedure, očito više ništa nije imao. (Možda mu je negdje u to doba umro otac, kojega se prethodne godine spominje u katalogu?) U Zagrebu nije imao ni „tutora“ ni „kuratora“. Najpotresnije je što ništa nije bilo moguće upisati u vezi s njegovim načinom izdržavanja, a to znači, jedva da može biti dvojbe, da se snalazio od jednoga do drugoga dana. Izgleda da je to

U Hrvatskom školskom muzeju u Zagrebu dragocjena je „Vrhovna uprava škola Zagrebačkog školskog distrikta“ (f. 432).

U Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici. Zbirka rukopisa i starih knjiga u Zagrebu, treba pogledati: (109) Badalić, Hugo; (142) Bratelj, Vasilj; (502) Szentgyörgy, Šandor.

Vidjeti, posebno: KOSIĆ I GALIĆ 2002.

²² НИКОЛИШ 1980: 40b.

²³ FANCEV 1930: 8, bilj. 12. Vidjeti, također: DAZ, 25633: Archi-Gymn. 1805 (1 – 45), 9: *Informatio de Philosophis Primi Anni ex Historia Pragmatica Hungariae & partium 1° Semestro 1805 facta* (Dies examinis: 1^{ae} Aprilis, 2^{ae} Aprilis, 3^{ae} Aprilis, 5^{ae} Aprilis, 6^{ae} Aprilis). Među odličnim studentima, Mrkalj je bio na 7. mjestu među šesnaesticom. „Prvi red“ su dobila 42, „drugi red“ 38, a „treći red“ petorica.

bio razlog da mu se dozvoli privatno polaganje ispita, čemu je udovoljio s „prvim redom“ (*Classis in litteris ex Examinibus Privatis: Classis Primae*). Iz Ćudoređa ovaj put nije bio ocijenjen kao pravoslavni (*Classis in Moribus: Graec[i] R[itus] n[on] Unit[us]*). Na koncu, u semestralnom je ispitu ponovo bio ocijenjen odličnom, izvrsnom ocjenom (*Classis in Litteris in Examine Semestrali: e. 1^{ae} Emin[ens]*).

Prvi put je 1804/1805. akademske godine bilo moguće dobiti i njegov odgovor na pitanje o profesionalnim orijentacijama (*Adspirat ad Vitae Statum*). Odgovor je: *Civilem!* Inače, uobičajeni su mogući odgovori bili: svjetovna, redovnička, svećenička i vojnička.²⁴ Još jedan primjer iz drugog semestra iste akademske godine, 1804/1805., iz vjerske i crkvene povijesti Ugarske i Rimskog Carstva (*ex Historia Religionis & Ecclesiae Hungaricae Litteraria item, ac Imperii Romani*).²⁵ Pored prve rubrike s poznatim podacima (*D[ominus] Mercail Sabbas annorum 23. G[raeci] R[itus] n[on] U[nitus]*), ovaj su put četiri sljedeće rubrike prazne, a to znači i ona s podacima o neopravdanim izostancima s nastave. Nastavnim je obavezama udovoljio na privatnim ispitima i to s odličnom ocjenom (*Classis in Studiis ex Examinibus Privatis: Primae Eminens*), a na koncu je na javnom ispitu ponovo bio ocijenjen s odličnom ocjenom i to kao 7. od petnaestorice izvrsnih.

Iz Ćudoređa je kao pravoslavni dobio „prvi red“. Postavlja se pitanje tko ga je mogao ispitati. Mišljenja sam da je to bio pakrački vladika Kiril Živković, koji je 1805. godine bio u Zagrebu i kome su tom prilikom zagrebački studenti Pavle Doktorović i Sava Mrkalj posvetili „Odu“, danas prvu poznatu Mrkaljevu pjesmu.²⁶ Izgleda da između vladike i Save Mrkalja nije bilo „(duhovne) ljubavi na prvi pogled“. U svakom slučaju, izostala je bilo kakva njegova potpora Mrkalju. Nameće

²⁴ DOBRONIĆ 2004: 109.

²⁵ DAZ, 25633: Archi-Gymn. 1805 (1 – 45), 10: Informatio de Philosophis Anni Primi ex Historia Religionis & Ecclesiae Hungaricae Litteraria item, ac Imperii Romani secundi semestri 1805 facta (Dies examinis: Augusti 19^{ae}, 21^{ae}, 22^{ae}, 24^{ae}).

²⁶ Vidjeti: МРКАЉ 1984: 502–503. „Ода“ je tom prilikom prvi put bila objavljena i to, redakcijskom odlukom, jezično osuvremenjena. Budući da je bila riječ o otkriću, Redakcija je bila dužna obavijestiti svoje čitatelje tko je i gdje pjesmu pronašao. Ona to nije učinila pa bih ja to ovom prilikom htio ispraviti. Pjesmu je početkom 1980-ih pronašla tadašnja beogradska studentica povijesti Gordana Krivokapić (danas dr. sc. Gordana Jović Krivokapić, zaposlena u Institutu za noviju istoriju Srbije), istražujući u Muzeju Srpske pravoslavne crkve u Beogradu i prijateljski mi je ustupila za objavljivanje, znajući koliko se zanimam za Savu Mrkalja. Poslije toliko godina, htio bih joj se i javno zahvaliti. Uoči Mrkaljeve jubilarne 1983. godine pokušavao sam na raznim stranama u Beogradu, radeći kao asistent na Odeljenju za istoriju Filozofskog fakulteta, motivirati razne institucije da primjereno obilježe Mrkaljeve godišnjice i potaknu novi interes za njegov opus. U tome su mi posebnu podršku davali pokojni akademik dr. sc. Mitar Pešikan i prof. dr. sc. Gordana Jovanović s Filološkog fakulteta u Beogradu. Oni su me upoznali s glavnim i odgovornim urednikom *Књижевности* Vukom Krnjevićem i s gospođom Zoricom Jovanović, koja je kao vanjska suradnica časopisa pokazala želju sudjelovati u tom projektu. Dakle, na moju inicijativu i u suradnji s gospođom Jovanović ureden je tematski broj *Књижевности* posvećen Savi Mrkalju s priložima (redoslijedom uvrštavanja) Jovana

se pitanje ima li ikakve veze između posjete vladike Živkovića Zagrebu i novoga Mrkaljeva odgovora na pitanje o svojoj profesionalnoj orijentaciji (*Politicum*), što je tada podrazumijevalo državnu službu?²⁷

Potrebno je zadržati se i na ispitu iz logike i povijesti filozofije (*Historia Philosophica?*). Poslije osobnih podataka 23-godišnjeg Save Mrkalja, slijede četiri prazne rubrike i „prvi red“ u rubrici *Classis in Litteris ex Logice et Historiae Philosophiae*, prazna rubrika u *Classis in Moribus* te magistralna semestralna ocjena u *Classis studii in examine semestrali ex Logica et Historia Philosophica – Disputavit eminens*. Od 19 odlično ocijenjenih, među 102 studenta, njih četvorica su javnom „disputacijom“ položila ispit. Bili su to Ilija Bastašić iz Grkokatoličkog sjemeništa, Ivan Vrabec, Ambroz Bastašić, također iz Grkokatoličkog sjemeništa te Sava Mrkalj. Još jedan indikativan odgovor u vezi s profesionalnom orijentacijom: *Adspirat ad Vitae Statum: Civile*.²⁸

Ovaj je katalog jedan od rjeđih koji sadržava podatke o tome tko javno izdržava studente. Među 101 studentom jedan je bio klerik Zagrebačke biskupije, pet je bilo franjevačkih gojenaca, u Kraljevinskom (Plemićkom) konviktu su bila dvanaestorica, šestorica su bila u Grkokatoličkom, a ostalih je bilo 77. Nedostaje podatak za jednog studenta. Očito je to bio Sava Mrkalj. Njega nije bilo ni u jednoj rubrici jer ništa nije mogao navesti kao redoviti izvor prihoda.²⁹

Jedan je od njegovih studijskih vrhunaca bio ispit iz matematike 1804/1805. akademske godine, koji je položio kao najbolji među četrnaesticom izvrsnih, ispred 40 onih s „prvim redom“, 36 s „drugim redom“ te 11 s „trećim redom“. Aspiracije su mu i dalje bile „civilno“ orijentirane.³¹

Deretića, Pavla Ivića, Mitra Peškana, Drage Roksandića, Vojina Matića, Dušana Jovića, Milorada Pavića, Amfilohija Radovića, Aleksandra Mladenovića i Gojka Nikoliša. Bilo je veliko zadovoljstvo realizirati taj projekt. Nije mi ga mogla pokvariti ni Redakcija *Književnosti*, propuštajući obavijestiti svoje čitateljstvo o tome tko je otkrio Mrkaljevu „Одѹ“ i kakav je bio čiji udio u obavljenom poslu. Ne treba joj to zamjeriti, ali činjenice ipak treba obznaniti. Što se Pavla Doktorovića tiče, pripremajući se za bečki skup o Savi Mrkalju, pronašao sam u Zagrebu vrela o njegovu školovanju u zagrebačkoj „arhigimnaziji“ i Kraljevskoj akademiji. Otac Đuro je bio, pored ostalog, pakrački paroh. U pripremi je članak u kojem ću obznaniti svoje spoznaje o „koautoru“ Mrkaljeva pjesničkog prvijenca.

²⁷ Koliko znam iz raspoložive literature, bila je to prva oficijelno legitimna posjeta jednoga srpskopравoslavног vladike Zagrebu nakon proglašenja *Toleranzpatenta* (1781.), utemeljenja zagrebačke pravoslavne općine (1786.) i posvećenja srpskopравoslavne crkve u Zagrebu (1794.).

²⁸ DAZ, 25633: Archi-Gymn. 1805 (1 – 45), 11: Informatio de Philosophis Primi Anni ex Logica et Historia Philosophica sub finem primi Semestris 1805 (Dies Examinis: 18^{ae}, 19^{ae}, 20^{ae}, 21^{ae}, 22^{ae}, 23^{ae} Martij).

²⁹ Isto.

³⁰ DAZ, 25633: Archi-Gymn. 1805 (1 – 45), 12: Informatio de Philosophis primi anni ex Mathesi pura et adplicata sub finem Ili semestris 1805 (Dies examini: 13, 14, 16, 17, 19 Augusti).

³¹ Isto.

Većinu vrela korištenih u ovom članku vidio je i Franjo Fancev, ali ih je u svome radu posvećenom Pavlu Solariću mnogo manje istraživački upotrijebio nego što je mogao. Međutim, njegove su uvrštene obavijesti neupitne i nije suviše referirati na njih kada je to potrebno, kao u ovom slučaju:

„U filozofskom studiju druge godine (škol. god. 1805/6.) opet je prvi od 15 „eminentes“ iz arhitekture i hidrotehnike, šesti od 12 „eminentes“ iz fizike, u drugom semestru iz metafizike i „ex re rustica“ četvrti od 12, odnosno 12 „eminentes“, a posljednji od 14 „eminentes“ iz fizike.

Kako nas tiskani izvještaji za 1805. i 1806. godinu, „Classificatio studiosorum...“ izvješćuju, „tentamen publicam“ pravio je Sava iz logike i historije filozofije i iz matematike u prvoj godini filozofskog studija, a iz arhitekture i hidrotehnike i iz metafizike u drugoj godini. Za ovu posljednju prigodu postoji tiskani *Tentamen publicum ex methaphysica et philosophia morali quod in Regia Academia zagrabiensi ex praelectionibus Andreae Minkovich... sub finem anni scholastici MDCCCVI die 10 Augusti subiverant: ... D. Merkail Sabbas philosophi absoluti*“ (Fancev 1930: 8).

Međutim, nitko od istraživača dosad nije uočio da je Sava Mrkalj, nakon što je 1804/1805. i 1805/1806. godine apsolvirao filozofiju, upisao pravo! Arhivalije s time u vezi nalaze se u drugom arhivskom fondu, Spisi Pravoslavne akademije, koji su za razliku od korištenih, pohranjeni u Hrvatskom državnom arhivu u Zagrebu.³² U rubrici *Nomen, Cognomen, Aetas, Religio* pod br. 14 upisano je: *D[ominus] Merkail Sabbas Graeci Ritus non Unitus Annorum 24.*³³ Sljedeće četiri rubrike su ponovo ostale praznima. Nastavnim je obavezama udovoljio s „prvim redom“ (*Classis in Litteris*), iz Ćudoređa nije bio ocijenjen (*Classis in Moribus*), a semestralnom ispitu nije pristupio. Napustio je Kraljevsku akademiju u Zagrebu u siječnju 1807. godine. U katalog je to bilo upisano s uočljivom notom žaljenja: *Scholis valedixit Mense Januario*, tj. „U mjesecu januaru oprostio se od škole“. Učinjeno je to nakon što je prethodno upisani tekst bio izbrisan.

To što je započeo studirati pravo nije bilo neobično jer je od dolaska u Zagreb, izgleda ustrajno, javno ponavljao da mu je profesionalna orijentacija civilna, čak „politična“. Tim je veće moralo biti iznenađenje u Zagrebu kada je Sava Mrkalj za rubriku *Adspirat ad vitae statum* prvi put dao upisati: *Ecclesiast[icum]*!³⁴

³² Hrvatski državni arhiv, f. 500: Spisi Pravoslavne akademije; br. spisa: 181 – 304/1797 – 1814., Cath. Nr.: 264: Informatio de Juris, in (prekriženo – D. R.) primum in (naknadno upisano – D. R.) Annum Auditoribus pro Primo Semestri Anni 1806/7. (Dies Examini: 9na Martij 1807 10ma Martij 1807).

³³ Budući da je katalog rađen 1806. godine, neupitno je da je Sava Mrkalj bio rođen 1782. godine, a to je treća uzastopna potvrda, iz godine u godinu, o njegovoj životnoj dobi.

³⁴ Isto. Inače, zanimljivo je Belostečevo tumačenje glagola „Valedico, is, xi, ctum, *proschenye jemlyem, razesztajemsze, razluchamsze, javlyamsze ù odhodku*“ (BELOSZTENĚCZ 1740: 1240).

Mnogo se pitanja otvara s ovom kratkotrajnom i studijski očito skromnom Mrkaljevom pravničkom epizodom, kao i s njome povezanim eklezijalnim „obratom“, tim više što, koliko je poznato, iz Zagreba nije otišao nijednom eklezijarhu, već u budimsku i peštansku urbanu „košnicu“, gdje nije manjkalo ni velikogradskih slastičarnica!³⁵ Neovisno o tome zašto i kako je Mrkalj otišao iz Zagreba, kada je stigao u Budim i Peštu nije mu nedostajalo ni znanja ni samopouzdanja. Kumulirao ih je u inovjernoj zagrebačkoj Arhigimnaziji i Kraljevskoj akademiji, koje se nisu sustezale kada mu je trebalo dati zasluženno akademsko priznanje, ali mu nisu pomogle da kao neupitni „eminens“ dobije stipendiju koja bi mu olakšala da svoje intelektualne potencijale razvije što više.

Nisu mu u tome pomogli ni zagrebački pravoslavni, iako ih je više bilo koji nisu oskudijevali u novcu. (Doduše, njihova se vlastita djeca iznimno javljaju kao đaci „arhigimnazije“ i Kraljevske akademije.) Između gospićkih i zagrebačkih pravoslavnih trgovaca razlika u mentalitetu i nije morala biti tako velika. Ipak, kulturna je razlika, Zagrebu u prilog, bila vrlo velika. Otišavši iz Zagreba u njemu je mnogo toga ostalo što ga je za Zagreb vezivalo. Uključujući i neke zagrebačke pravoslavne obitelji! Svoj prepjev „Гласа народољубца“ Lukijana Mušickog – izvorno je to bila „песна лирическо-дидактическа посвећена Сербскоме роду“ – Sava Mrkalj je vjerojatno 1820. godine posvetio „Своме љубезноме цвећу у Загребу благоплеменитороднима Јоану Н. Поповићу и Софији К. Сукнаићевој и Катарини Н. Поповићевој с почитанијем и љубави“ (Mrkalj 1994: 87). Takve posvete, koliko je poznato, nije slao na gospićke adrese.

Bibliografija

Izvori

Hrvatski državni arhiv (dalje: HDA), f. 500: Spisi Pravoslavne akademije; br. spisa: 181 – 304/1797 – 1814.

HDA, f. 500: Kraljevska akademija, knj. 46: [Natpis na koricama] „Collectio / Benignorum Ordinum Normalium / ante annum 1842. editorum / ac / in Protocollis Consensualibus Regiae / Academiae Zagrabiensio consignatorum.“ [1806. – 1842.] [Natpis na unutrašnjoj naslovnici] „Elenchus Chronologicus Benignorum Ordinum Normalium ab anno 1806 editorum“.

Državni arhiv Zagreb (dalje: DAZ), 25632: Archi-Gymn. 1804 (1 – 41).

DAZ, 25633: Archi-Gymn. 1805 (1 – 45).

³⁵ „Тај пештански интелектуални круг састаје се по кафанама, ту расправља, умује, машта. И једног дана 1810. године, код неког постастичара Стефана, Сава ће први пут зачути како се његовом столу приближава мукло тумбање дрвене шуле... Био је то Вук Карацић.“ (НИКОЛИШ 1980: 36 – 37).

Literatura

- BELOSZTENĚCZ, J. 1740. *Gazophylacium... Zagrabiae*.
- ĆIRKOVIĆ, S. 2004. *Serbs*. Blackwell.
- ĆIRKOVIĆ, S. 2009. *Srbi među europskim narodima*. Zagreb.
- DOBRONIĆ, Lj. 2004. *Klasična gimnazija u Zagrebu od 1607. do danas*, Zagreb.
- ГАВРИЛОВИЋ, Сл. 1989. *Грађа за историју Војне границе у XVIII веку. Књига I. Банска крајина, 1690 – 1783*. Београд.
- FANCEV, F. 1930. „Zagrebačko školovanje Pavla Solarića“. *Nastavni vjesnik* 38: 1-8.
- KAMPUŠ, I, I. KARAMAN. 1994. *Tisućljetni Zagreb. Od davnih naselja do suvremenog velegrada*. Zagreb.
- Књижевност* (Београд) 1984., 4-5.
- KOSIĆ, Ivan, Irena GALIĆ. 2002. *Godišnja izvješća Klasične gimnazije u Zagrebu. U povodu 395. obljetnice (1607. – 2002.)*. Zagreb.
- KOVAČ, Z. 2001. *Poredbena i/ili interkulturalna povijest književnosti*. Zagreb.
- НИКОЛАЈЕВИЋ, Д. 1912. *Просвјетни рад Јована Милојевића проте личког*. Карловци.
- НИКОЛИШ Г. 1980. *Сава Мркаљ, Повијест о једном страдалнику*. Загреб.
- ОКУКА, М. 1976. „Radovi Save Mrkalja i literatura o njemu“. *Radovi Filozofskog fakulteta u Sarajevu* 8: 137–158.
- ОКУКА, М. 2010. *Сало дебелого јера либо азбукопротрес Саве Мркаља у старом и новом руху*. Загреб.
- РАДЕКА, М., 1985. „Неколико прилога о Сави Мркаљу“. *Зборник за историју Матице српске* 31: 65–78.
- РАЈКОВИЋ, Ђ. 1950. „Сава Мркаљ. Биографско-књижевна слика“. У ИСТИ, *Изабрани списи I. Биографије књижевника*. Нови Сад: Матица српска.
- РОКСАНДИЋ, Д. 1985. „Милан Радека у српској историографији“, *Зборник за историју Матице српске* 31: 79–80.
- ROKSANDIĆ, D. 1991. *Srpska i hrvatska povijest i „nova historija“*. Zagreb.
- ROKSANDIĆ, D. 1994. „Pravoslavna crkvena općina na području Gradeca između Patentata o toleranciji 1781. i revolucije 1848/9. godine“, u: Ivan Kampuš, Lujo Margetić, Franjo Šanjek (ur.), 277-292. *Zagrebački Gradec 1242 – 1850*. Zagreb.
- ROKSANDIĆ, D. 2004. *Etnos, konfesija, tolerancija*. Zagreb.
- ROKSANDIĆ, D., I. CVIJOVIĆ JAVORINA (ur.). 2010. *Desničini susreti 2005.-2008. Zbornik radova*, Zagreb.
- РУЖИЋ, Ж. (прир.), 1994. *Сава Мркаљ: Песме и списи*, Топуско.
- ŠIDAK, J. (ur.). 1969. *Spomenica u povodu proslave 300-godišnjice Sveučilišta u Zagrebu*, Zagreb.
- ŠKRLEC LOMNIČKI, N. 1999. „Govor Nikole Šrkla Lomničkog profesorskom vijeću Akademije od 11. listopada 1776.“ u: *Nikola Škrlec Lomnički 1729-1799. Sv. 1, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti; Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu*, Zagreb.

- VANIČEK, F. 1875. *Specialgeschichte der Militärgrenze...*, II. Band, Wien.
- ВИТКОВИЋ, Д. 1985. *Српска православна црквена опћина, парохија и школа у Загребу. Хронологијско-хисторијски преглед*, Загреб.
- Vodič kroz fondove i zbirke Državnog arhiva u Zagrebu*. 2010. Sv. 1-2. Zagreb.
- Zagrebački leksikon*. 2006. Sv. 1/A-Lj; sv. 2/M-Ž. Zagreb.

Sava Mrkalj, an *Eminens* in Zagreb

Franjo Fancev was the first in 1929/1930 who published some details on Sava Mrkalj's studies at the *Archigymnasium* and Royal Academy in Zagreb from 1803/1804 to 1805/1806. He was among the best students in both educational institutions, the best in Croatia of the time. Nobody continued to further on researches on that topic until recently. All those who wrote about Mrkalj referred to Fancev's findings. This article is again based on researches. Doing both, checking documents which were used by Fancev and trying to find out new ones, unused until now, as well as reinterpreting facts within another contexts, the following research questions have been discussed: (1) When did actually Mrkalj come to Zagreb, having in mind that he had to prepare himself to apply for *Archigymnasium*? (2) Why did he want to come to Zagreb, having in mind different opportunities which might had been motivating for him (Zagreb as a Croatian political, military and cultural center offering attractive intellectual and professional opportunities, etc.)? (3) Sava Mrkalj came to Zagreb a short time after an Eastern Orthodox Parish was established, thanks to *Toleranzpatent* of Joseph II. The Zagreb parish was constituted in 1785, and in 1794 it was (financially) strong enough to buy an abandoned Catholic church close to the city market place. It was demografically weak, but economically relatively strong merchant community, which acquired respect and social status in Zagreb soon after getting city rights. In 1805, an Eastern Orthodox Bishop, Kiril Živković of Pakrac, paid his first official pastoral visit to the parish. Students Pavle Doktorović and Sava Mrkalj devoted to his Bishop an *Oda*, written down in the Russian Church Slavonic. The question was who had been those rich Eastern Orthodox merchants in Zagreb and what was actually their attitude towards Sava Mrkalj. Mrkalj learnt a lot in Zagreb and Zagreb remained often referred to, even many years after he had left it definitely in early 1807. What he learnt about the language, as well as about reform of the alphabet, from professors of the Royal Academy, decisively oriented his scholarly interests in the years to come.

Key words: Sava Mrkalj, Royal Academy, Zagreb, 1803–1806, Serbs in Zagreb.

Ključne riječi: Sava Mrkalj, Kraljevska akademija, Zagreb, 1803.–1806., Srbi u Zagrebu.

FILOZOFSKI FAKULTET SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
INSTITUTE OF CROATIAN HISTORY
INSTITUT FÜR KROATISCHE GESCHICHTE

RADOVI 43

ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
FILOZOFSKOGA FAKULTETA SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

The logo for FF press, featuring the letters 'FF' in a stylized font with a horizontal line through them, followed by the word 'press' in a lowercase sans-serif font.

ZAGREB 2011.

RADOVI ZAVODA ZA HRVATSKU POVIJEST
FILOZOFSKOGA FAKULTETA SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

Knjiga 43

Izdavač / Publisher

Zavod za hrvatsku povijest
Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu
FF-press

Za izdavača / For Publisher

Damir Boras

Glavni urednik / Editor-in-Chief

Hrvoje Gračanin

Uredništvo / Editorial Board

Bruna Kuntić-Makvić (stara povijest), Zrinka Nikolić Jakus (srednji vijek),
Hrvoje Petrić (rani novi vijek), Željko Holjevac (moderna povijest),
Tvrtko Jakovina (suvremena povijest), Silvija Pisk (mikrohistorija i zavičajna povijest),

Međunarodno uredničko vijeće / International Editorial Board

Denis Alimov (Sankt Peterburg), Živko Andrijašević (Nikšić), Csaba Békés (Budapest), Rajko Bratož (Ljubljana), Snježana Buzov (Columbus, Ohio), Svetlozar Eldarov (Sofija), Toni Filiposki (Skopje), Aleksandar Fotić (Beograd), Alojz Ivanišević (Wien),
Egidio Ivetić (Padova), Husnija Kamberović (Sarajevo), Karl Kaser (Graz),
Irina Ognyanova (Sofija), Géza Pálffy (Budapest), Ioan-Aurel Pop (Cluj),
Nada Proeva (Skopje), Alexios Savvides (Kalamata), Vlada Stanković (Beograd),
Ludwig Steindorff (Kiel), Peter Štih (Ljubljana)

Izvršna urednica za tuzemnu i inozemnu razmjenu /

Executive Editor for Publications Exchange

Kristina Milković

Tajnik uredništva / Editorial Board Assistant

Dejan Zadro

Adresa uredništva

Zavod za hrvatsku povijest, Filozofski fakultet Zagreb,
Ivana Lučića 3, HR-10 000, Zagreb
Tel. ++385 (0)1 6120 150, 6120 158, faks ++385 (0)1 6156 879

Časopis izlazi jedanput godišnje

Ovi su Radovi tiskani uz financijsku potporu
Ministarstva znanosti, obrazovanja i športa Republike Hrvatske,
Zaklade Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti,
znanstvenog projekta „Triplex Confinium - hrvatska višegraničja
u euromediterranskom kontekstu“

Naslovna stranica

Iva Mandić

Grafičko oblikovanje i računalni slog

Marko Maraković

Lektura

Julija Barunčić Pletikosić

Tisak

Hitra produkcija knjiga d.o.o.

Tiskanje dovršeno u prosincu 2011. godine

Naklada

250 primjeraka

*Časopis je u digitalnom obliku dostupan na Portalu znanstvenih časopisa
Republike Hrvatske „Hrčak“ <http://hrcak.srce.hr/radovi-zhp>*